

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2024/3-SON
ILOVA TO'PLAM**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

N.A.Abdualiyeva	
Markaziy Osiyo o'rtta paleolit manzilgohlarining fanda o'rganilishi tarixi (I qism)	654
A.A.Nishonov	
Farg'ona vodiysida Sevinchxojaxon va Sulton Saidxon kurashi	664
A.A.Aloxunov, B.B.Jo'raqulov	
Tunkat tarixi yozma va arxeologik manbalarda	673
A.A.Nishonov	
Sevinchxojaxon xonadoni tarixi manbalarda yoritilishi	677
R.X.Akbarov	
Turkiston yevropalik aholi vakillarining davlat dumasidagi ishtiroki	681
R.X.Akbarov	
Turkiston mahalliy vakillarining davlat dumasidagi ishtiroki	685
S.V.Yo'ldoshev	
Xalq o'yinlarining tarixiy ildizlari va lokal xususiyatlari	691
A.M.Maxmudov	
XX asrning 20-30 yillarda Buxoro amirligi muhojirlari taqdiri	695
A.M.Maxmudov	
Usmon Xo'ja avlodlari qayerda?	698

ADABIYOTSHUNOSLIK

K.A.Topvoldiyev	
Use of antonyms in Russian fiction and in religious self-consciousness	701
H.K.Сабиров	
Средняя Азия в путевых заметках Ф.С.Ефремова	706
A.P.Косимов	
Конвергенции наследия Т.Мурода с духовным богатством национальной и мировой культуры	710
H.A.Jo'rayev, Y.I.Nishanov	
Yusuf qissasi syujetining sayyorlik omillari	715
H.M.Каримова	
Отражение времени: концепция исторического романа в литературе	718
Y.I.Nishanov	
Umuminsoniy g'oyalar ifodasida ijodiy ta'sirning o'rni	722
I.H.Доронина	
«Отражение современных социальных реалий в современной Русской литературе»	726
Э.Ф.Гиздулин	
Мотив пандемии в художественной постапокалиптической фантастике	729
X.Sharifiddinov	
Zamon qiyofalangan tarixiy roman	732
E.Ibragimova, N.Sharafutdinova	
Teonimik tushuncha ifodalovchi mifologik obrazlar	735
G.V.Abdullayeva	
Lof she'rlar poetikasi va badiiy-estetik funksiyasi	738
S.A.Xodjayev, Ch.I.Turg'unova	
O'zbek va jahon folklori namunalarida uchlik va beshlik timsollarining poetik kombinatsiyalari	745
X.A.Abdulxamidova, D.U.Jamoliddinova	
Isajon Sulton hikoyalarida peyzajning badiiy ifodalanishi	749
X.J.Jamolova	
Zullisonaynlik an'anasi va ijodiy ta'sir masalalari	752
M.M.Xamidov	
O'zbek tarixiy romanlarida qahramon talqini masalasiga doir	755
R.M.Umurzakov	
Bola obrazining nazariy muammolari	761
J.B.Sayidolimov	
“Vasiyatnoma” – kichik agiografik asar	765

TARIX

so'nggi paleolitga taalluqligini qayd etmoqda [45]. Bundan tashqari, yurtimizdagi ochiq tipdagi yodgorliklardan Qo'tirbuloq, Ko'lbuloq va boshqa manzilgohlarning geologik holatlari haqida ham turli talqinlar mavjud. Ularni bevosita o'rgangan tadqiqotchilar [46] madaniy qatlamlarni aralashmagan desalar, boshqalar [47] ularni aralashib ketgan holatda yotadi, degan fikrlarni bildiradilar.

XULOSA

O'rta paleolit davri yodgorliklarini davriy va madaniy mansubligi masalasida R.X. Suleymanov tomonidan ilgari surilgan fikrlarda O'rta Osiyo hududidagi ko'plab yodgorliklar bitta obiraxmat tipidagi yodgorliklar guruhiga birlashtirilgan edi. Oxirgi yillarda olib borilgan tadqiqotlar ham o'z vaqtida berilgan ushbu ilmiy xulosalarning to'g'ri ekanligini tasdiqladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Окладников А.П. Мустьерская стоянка в гроте Тешик-Таш в Узбекистане // КСИИМК. Вып. 2. 1939. – С. 36. Окладников А.П. Находка неандертальца в Узбекистане // ВДИ. № 1. 1939а. – С. 78; Окладников А.П. Исследование палеолитической пещеры Тешик-Таш (предварительное сообщение) // Труды Узб. Филиала АН СССР, вып. 1. 1940. – С. 180; Окладников А.П. Неандертальский человек и следы его культуры в Средней Азии (предварительные данные и выводы о раскопках в гроте Тешик-Таш) // СА. Вып. 6. 1940а. – С. 56; Окладников А.П. Первобытный человек Узбекистана // Наука и жизнь. № 1. 1940б. – С. 55; Окладников А.П. Исследование мустьерской стоянки и погребения неандертальца в гроте Тешик-Таш, Южный Узбекистан (Средняя Азия) // Тешик-Таш. Палеолитический человек. М. 1949а. – С. 7; Там же. – С. 9; Movius H. L. Paleolithic and Mesolithic sites in Soviet Central Asia // Proceeding of the American Philosophical Society. vol. 57. 1953. – P. 24; Bordes F. L 'Industrie moustérienne de Teshic-Tash Affinites et age probable L'Anthropologie. t. 59 № 3/4, 1955. – P. 46; Ранов В.А., Несмеянов С.А. Палеолит и стратиграфия антропогена Средней Азии // Душанбе. 1973. – С. 74; Абрамова З.А. Грот Тешик-Таш – памятник мирового значения // Проблемы взаимосвязи природы и общества в каменном веке Средней Азии. Ташкент. 1988. – С. 23; Григорьев Г.П. Тешик-Таш и мустье Средней Азии 1988 // Проблемы взаимосвязи природы и общества в каменном веке Средней Азии. Ташкент. 1988. – С. 34.
2. Громова В.И. Плейстоценовая фауна млекопитающих из грота Тешик-Таш, Южный Узбекистан // Тешик-Таш. Палеолитический человек. М. 1949. – Р. 44.
3. Окладников А.П. Исследование мустьерской стоянки и погребения неандертальца в гроте Тешик-Таш, Южный Узбекистан (Средняя Азия) // Тешик-Таш. Палеолитический человек. М. 1949 а. – С. 67.
4. Сулова В.П. Плейстоценовая орнитофауна из грота Тешик-Таш, Южный Узбекистан // Тешик-Таш. Палеолитический человек. М. 1949. – С. 34.
5. Muhammadiev A.G'. "O'rta paleolit davri xomashyodan foydalanish strategiyalari (Muzbel, Xatak va Angillak yodgorliklari materiallari asosida)" // Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent. 2022. – B. 51.
6. Окладников А.П. Исследование мустьерской стоянки и погребения неандертальца в гроте Тешик-Таш, Южный Узбекистан (Средняя Азия) // Тешик-Таш. Палеолитический человек. – М.: Изд-во МГУ, 1949. – С. 49-61.
7. Muhammadiev A.G'. "O'rta paleolit davri xomashyodan foydalanish strategiyalari (Muzbel, Xatak va Angillak yodgorliklari materiallari asosida)" // Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent. 2022. – B. 18.
8. Окладников А.П. Неандертальский человек и следы его культуры в Средней Азии (Предварительные данные и выводы о раскопках в гроте Тешик-Таш) // СА. Вып. 6. М., 1949. – С. 14; Ташкенбаев Н.Х., Сулейманов Р.Х. Культура древнекаменного века долины Зарафшана. Ташкент, 1980. – С. 76.
9. Ранов В.А., Несмеянов С.А. Палеолит и стратиграфия антропогена Средней Азии. Душанбе, 1973. – С. 94.
10. Bordes F. L'industrie moustérienne de Teshic-Tash. Affinites et age probable. L'Anthropologie. T.59. №3-4. – P. 46.
11. Громова В.И. Плейстоценовая фауна млекопитающих из грота Тешик-Таш, Южный Узбекистан // Тешик-Таш. Палеолитический человек. М., 1949. – С. 99.
12. Jobere J. Moustérienne en Europe. Paris, 2001. – P. 36.
13. Окладников А.П. Амир-Темир новый памятник каменного века в горах Байсун-Тай (Узбекистан) // КСИИМК. Вып. 28. 1940 в. – С. 67; Окладников А.П. Амир-Темир новый памятник каменного века в горах Байсун-Тай (Узбекистан) // КСИИМК. Вып. 28. 1940 в. – С. 68.
14. Береговая Н.А. Палеолитические местонахождения СССР. МИА. № 81. 1960. – С. 42; Окладников А.П. Исследование мустьерской стоянки и погребения неандертальца в гроте Тешик-Таш, Южный Узбекистан (Средняя Азия) // Тешик-Таш. Палеолитический человек. М. 1949 а. – С. 70.
15. Ранов В.А., Несмеянов С.А. Палеолит и стратиграфия антропогена Средней Азии // Душанбе. 1973. – С. 64-66.
16. Насриддинов Х.К. Грот Оби Рахмат // ИМКУ. Вып. 5. 1964. – С. 7; Сулайманов Р.Х. Статистическое изучение культуры грота Оби-Рахмат. Ташкент. 1972. – С. 98; Ранов В.А., Несмеянов С.А. Палеолит и стратиграфия антропогена Средней Азии // Душанбе. 1973. – С. 13.
17. Деревянко А.П., Исламов У.И., Петрин В.Т., Сулейманов Р.Х., Алимов К., Кривошапкин А.И., Анойкин А.А., Милютин К.И., Сайфуллаев Б.К. Исследования грота Оби Рахмат (Республика Узбекистан) в 1999 г.

- // Проблемы археологии, этнографии, антропологии Сибири и сопредельных территорий. Изд-во ИАЭТ СО РАН, Новосибирск. 1999. – С. 44-66. Деревянко А.П., А.И. Кривошапкин, А.А. Анойкин, У.И. Исламов, Петрин В.Т., Сулейманов Р.Х., Сайфуллаев Б.К. Ранний верхний палеолит Узбекистана: Индустрия грота Оби Рахмат (по материалам слоев 2-14) // Археология, этнография и антропология Евразии 4 (8). Новосибирск. 2001. – С. 144. Деревянко А.П., Анойкин А.А., Кривошапкин А.И., Милютин К.И., Исламов У.И., Сайфуллаев Б.К. Новые данные о палеолитических индустриях пещеры Пальтау (Республика Узбекистан) // Проблемы каменного века Средней и Центральной Азии. Изд-во Института археологии и этнографии СО РАН. Новосибирск. 2002. –С. 124. Деревянко А.П., Кривошапкин А.И., Анойкин А.А., Милютин К.И., Исламов У.И., Сайфуллаев Б.К. Исследование грота Оби Рахмат (Республика Узбекистан) // Проблемы каменного века Средней и Центральной Азии. Изд-во Института археологии и этнографии СО РАН. 2002. – С. 44. Деревянко А.П., Исламов У.И., 2003. Деревянко А.П., Исламов У.И., Новосибирск. 2004. – С. 158.
18. Vandermeersch B. Dictionnaire de la Préhistoire. Universitaires de France, Paris, 1988. – P. 61 et 516.
19. Сулейманов Р. Х. Статистическое изучение культуры грота Оби-Рахмат. – Ташкент: Фан, 1972. – С. 6.
20. Muhammadiev A.G'. "O'rta paleolit davri xomashyodan foydalanish strategiyalari (Muzbel, Xatak va Angillak yodgorliklari materiallari asosida)" // Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent. 2022. – B. 14-15.
21. Сулейманов Р. Х. Статистическое изучение культуры грота Оби-Рахмат. – Ташкент: Фан, 1972. – С. 77, 85, 88, 96.
22. Касымов М.Р., Годин М.Х., Худайбердиев Т.Н. Домустьерские культуры на территории Узбекистана //Хроностратиграфия палеолита Северной, Центральной и Восточной Азии и Америки. Новосибирск. 1992. – С. 38-49.
23. Касымов М.Р., Годин М.Х., Худайбердиев Т.Н. Домустьерские культуры на территории Узбекистана //Хроностратиграфия палеолита Северной, Центральной и Восточной Азии и Америки. Новосибирск. 1992. – С. 38-49.
24. Muhammadiev A.G'. "O'rta paleolit davri xomashyodan foydalanish strategiyalari (Muzbel, Xatak va Angillak yodgorliklari materiallari asosida)" // Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent. 2022. – B. 15.
25. Касымов М.Р. Проблемы палеолита Средней Азии и Южного Казахстана // Дисс. на соис. докт. ист. наук. Новосибирск, 1990. – С. 109.
26. Касымов М.Р. Проблемы палеолита Средней Азии и Южного Казахстана // Дисс. на соис. докт. ист. наук. Новосибирск, 1990. – С. 110-113.
27. Лев Д.Н. Древний палеолит в Аман-Кутане. (предварительное сообщение). Самарканд. 1949. -С. 12. Лев Д.Н. Древний палеолит в Аман-Кутане. (Исследования 1953-1954 гг.) // Труды Узбекского го-С. Ун-та. Нов. серия. Вып. 61. 1956. – С 45.
28. Бибилова В.И. Некоторые замечания по фауне из мустьерской пещеры Аман-Кутан // СА. № 3. 1958. – С. 12.
29. Лев Д.Н. Поселение древнекаменного века в Самарканде. Исследования 1958-1960 гг. // Труды самаркандского государственного университета. Новая серия. – Самарканд, 1964. – Вып. 135; Д. Н. Лев Археологические исследования Самаркандского государственного университета в 1955-1956 гг. //Труды Самаркандского Государственного университета им. Алишера Навои. Вып. 101. Самарканд, 1960. – С. 10; Лев Д. Н. Дреаный палеолит в Аман-Кутане (предварительное сообщение) //Труды Самаркандского Государственного университета им. Алишера Навои. Вып. 39. Самарканд, 1949. – С. 42.
30. Ташкенбаев Н.Х. Новые памятники древнекаменного века в Самаркандской области // ОНУ. № 11. 1971. – С. 16.
31. Ташкенбаев Н.Х. Новые памятники древнекаменного века в Самаркандской области // ОНУ. № 11. 1971. – С.12. Ташкенбаев Н.Х. Исследование новой мустьерской стоянки Кутурбулак (Самаркандская область) // Каменный век Средней Азии и Казахстана. Ташкент. 1972. – С. 146. Ташкенбаев Н.Х. О новых памятниках эпохи палеолита на территории Самаркандской области // УСА. Вып. 2. 1972а. – С. 11. Ташкенбаев Н.Х. Новая палеолитическая стоянка Кутурбулак // ИМКУ. Вып. 10. 1973. – С. 23.
32. Muhammadiev A.G'. "O'rta paleolit davri xomashyodan foydalanish strategiyalari (Muzbel, Xatak va Angillak yodgorliklari materiallari asosida)" // Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent. 2022. – B. 11, 16.
33. Ташкенбаев Н.Х., Сулейманов Р. Х. Культура доевнекаменного века долины Зарафшана. Ташкент. Фан. 1980. – С. 11, 20-21.
34. Ташкенбаев Н.Х., Сулейманов Р. Х. Культура древнекаменного века долины Зарафшана. Ташкент. Фан. 1980. – С. 54-56.
35. Ташкенбаев Н.Х., Сулейманов Р. Х. Культура древнекаменного века долины Зарафшана. Ташкент. Фан. 1980. – С. 36-38.
36. Ташкенбаев Н.Х., Сулейманов Р. Х. Культура доевнекаменного века долины Зарафшана. Ташкент. Фан. 1980. – С. 73.
37. Гречкина Т. Ю., Ташкенбаев Н. Х. К вопросу о кварцевых изделиях Кутурбулака (3 слой) // ИМКУ. – Ташкент. 1990. №23. – С. 130-139.; Сайфуллаев Б.К. Роль сырья в развитии техники обработки камня в Кутурбулаке // ИМКУ. – Ташкент. 2008. №36. – С. 10-14.
38. Сайфуллаев Б. К., Палеолит долины р. Зарафшан и Северо-Восточных Кызылкумов (технико-типологическое исследование). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Самарканд. 2002. – С. 13-15.

TARIX

39. Сайфуллаев Б. К., Палеолит долины р. Зарафшан и Северо-Восточных Кызылкумов (технико-типологическое исследование). Диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Самарканд. 2002. – С. 47-48.
40. Виноградов А. Б. Древние охотники и рыбаловы Среднеазиатского междуречья., М. Наука, 1981. – С. 46. Брунет Ф., Хужаназаров М.М., Сайфуллаев Б.К. Среднепалеолитическая мастерская Кукча в Кызылкумах // Научный отчет о работе Франко-Узбекской археологической экспедиции в 2005 г в Акчадарье. Самарканд, 2006. – С. 41-65.
41. Jobere J. Moustérienne en Europe. Paris. 2001. – P. 36.
42. Ташкенбаев Н.Х., Сулейманов Р.Х. Культура древнекаменного века долины Зарафшана. Ташкент. 1980. – С. 16.
43. Shymczak et al. Kuturbulak Revisited. A middle Paleolithic Site in Zeravshan River valley, Uzbekistan. Central Asia // Prohistoric Studies, vol. 1, 2000. – P. 135.
44. Ташкенбаев Н.Х., Сулейманов Р.Х. Культура древнекаменного века долины Зарафшана. Ташкент. 1980. – С. 171.
45. Сайфуллаев Б.К. Палеолит долины реки Зарафшана и Северо-Восточных Кызылкумов. Автореф. Канд. Дис-С. Самарканд. 2003. – С. 17.
46. Касымов М.Р. Проблемы палеолита Средней Азии и Южного Казахстана. Автореферат докт. Дисс. Новосибирск. 1990. – С. 13. Ранов В.А., Несмеянов С.А. Палеолит и стратиграфия антропогена Средней Азии // Душанбе. 1973. – С. 94.
47. Ташкенбаев Н.Х., Сулейманов Р.Х. Культура древнекаменного века долины Зарафшана. Ташкент. 1980. – С. 14.

UO'K: 94+950

FARG'ONA VODIYSIDA SEVINCHHOJAXON VA SULTON SAIDXON KURASHI
БОРЬБА СУЛТАНА САИДХАНА ПРОТИВ СЕВИНЧХУДЖАХАНА В ФЕРГАНСКОЙ
ДОЛИНЕ
THE STRUGGLE OF SULTAN SAIDKHAN AGAINST SEVINCHKHUJAKHAN IN
FERGHANA VALLEY

Nishonov Abdurashid Abdurasulovich
Farg'ona davlat universiteti, PhD

Annotatsiya

XVI asrda Movarounnahr, Dashti Qipchoq, Xuroson, Qoshg'ar va Eron hududlarida bo'lib o'tgan tarixiy voqealarga oid ko'plab tarixiy manbalar mavjud. Ularda biz o'rganayotgan Farg'ona vodiysining Shayboniylar davri tarixi haqida qimmatli ma'lumotlar uchraydi. Maqolada tadqiq etilayotgan mavzuni o'rganishda tarixiy manbalar va ilmiy adabiyotlarga tayanildi. Mualliflarining hikoya qilinayotgan voqealarga qay darajada aloqadorligi hamda ularning shaxsiy qarashlaridan kelib chiqib, tarixiy manbalarga tanqidiy yondashildi. Manbalardagi ma'lumotlarni mantiqiy jihatdan bog'lash jarayonida qiyosiy tahlil uslubidan foydalanildi. Tarixiy voqea va hodisalarning mintaqalararo bog'liqlikda rivojlanishidan kelib chiqib, ilmiy farazlar bildirildi.

Аннотация

Существует множество исторических источников об исторических событиях, произошедших в XVI веке в Моваруннахре, Дашти Кипчаке, Хорасане, Кашгаре и Иране. Они содержат ценные сведения об истории изучаемой нами эпохи Шайбани в Ферганской долине. При изучении исследуемой в статье темы использованы исторические источники и научная литература. К историческим источникам подходили критически, исходя из степени соответствия их авторов рассказанным событиям и их личных взглядов. В процессе логической связи информации в источниках использовался метод сравнительного анализа. На основе развития исторических событий и явлений в межрегиональных отношениях были высказаны научные гипотезы.

Abstract

There are many historical sources about the historical events that took place in the 16th century in Movarounnahr, Dashti Kipchak, Khorasan, Kashgar and Iran. They contain valuable information about the history of the Shaibani era of the Ferghana Valley that we are studying. Historical sources and scientific literature were used in the study of the topic under investigation in the article. Historical sources were critically approached based on the degree of relevance of their authors to the narrated events and their personal views. The method of comparative analysis was used in the process of logically connecting the information in the sources. Based on the development of historical events and phenomena in interregional relations, scientific hypotheses were expressed

Kalit so'zlar: Farg'ona vodiysi, Sulton Saidxon, Bobur, "Boburnoma", SHayboniynon, Jonibek Sulton, Sevinchxojaxon, "Tarixiy Rashidiy", Ahsi, Qosimxon, "Oshtin qozoq".

Key words: Ferghana valley, Sultan Saidkhan, Babur, "Baburname", Shaybonikhan, Jonibek Sultan, Sevinchjakhon, "History of Rashidiy", Ahsi, Kosimkhan, "Oshtin Kazak"

Ключевые слова: Ферганская долина, Султан Саидхан, Бабур, «Бабурнаме», Шайбонихан, Джонибек Султан, Севинччахон, «История Рашидий», Ахси, Косимхан, «Оштин Казак».

KIRISH

XVI asr boshlarida Farg'ona vodiysida bo'lib o'tgan tarixiy voqealar Zahiriddin Muhammad Boburni "Boburnoma", Kamoliddin Binoyni "Shayboniynoma", Muhammad Solihni "Shayboniynoma", Mirzo Muhammad Haydarni "Tarixi Rashidiy", Muhammadyor ibn Arab Qatag'anni "Musaxxir al-bilod", Hofiz Tanish al-Buxoriyni "Abdullanoma" kabi tarixiy manbalarda qisman bayon qilingan.

Sabohat Azimjonovning "K istorii Fergany vtoroy pol XV vek", Bo'riboy Ahmedovning "Tarixdan saboqlar", Akbar Zamonovning "Buhoro xonligida qo'shin tuzilishi va harbiy boshqaruv", Dilorom Alimovning "История Узбекистана (XVI-первая половина XIX в)", Sayfuddin Jalilovning

TARIX

“Bobirning Farg‘ona davlati”, Dilorom Yusupovaning “Farg‘ona vodiysining XVI-XVIII asrlar davri tarixiga oid qo‘lyozma asarlari”, Branko Soucek, Svat Souceklarning “A history of inner Asia”, Rene Groussetning “The Empire of the Steppes a History of Cental Asia” Abdurashid Nishonovning “Sulton Saidxon hukmronligi davrida Farg‘ona davlati” kabi asarlar va ilmiy maqolalarda Farg‘ona vodiysi tarixiga oid ma‘lumotlar mavjud. Yuqoridagi manba va adabiyotlarda qayd etilgan ma‘lumotlarni tahlil qilib Farg‘ona vodiysida shayboniy sultonlardan biri bo‘lmish Sevincho‘jaxon va Sulton Saidxon kurashini tadqiq qildik.

Farg‘ona vodiysida Zahiriddin Muhammad Bobur mirzo va Jahongir mirzolar o‘rtasida hokimiyat uchun kurash, keyinchalik temuriy mirzolar va yirik amirlarning o‘zaro nizolariga aylandi. Nizolar oqibatida Farg‘ona vodiysida hokimiyat vodiyni yirik amirlaridan biri Axmad Tanbal qo‘liga o‘tdi. Bobur mirzo Samarqandni Shayboniyxonga boy bergach, tog‘alari Toshkent xoni Sulton Mahmudxon va Mo‘g‘uliston xoni Sulton Ahmadxonlar yordamida Farg‘onadagi hokimiyatni tiklashga xarakat qildi. Axmad Tanbal Farg‘onada hokimiyatni saqlab qolish uchun Shayboniyxondan yordam so‘raydi. Shayboniyxon yordamida Farg‘onada xukmdor bo‘lib olgan Axmad Tanbalning xukmronligi ham uzoq davom etmay, Farg‘ona vodiysida Shayboniyxon hukmronligi o‘rnatildi. Movarounnahrda bo‘lgani kabi Shayboniy sultonlar sulolasining Farg‘ona vodiysidagi xukmronligida ham qisqa muddatli tanaffus bo‘lgan. Bu qisqa muddatli tanaffus Sulton Saidxon nomi bilan bog‘likdir.

NAZARIY, MUXOKAMA

Sulton Saidxon Bobur mirzoning tog‘asi Sulton Axmadxonning o‘g‘li edi. Sulton Axmadxonning o‘n sakkiz nafar o‘g‘li bo‘lib, Mansurxon va Iskandar sultondan so‘ng uchinchi o‘g‘li Sulton Saidxondir. Shayboniy sultonlarga qarshi yurishda akasi Toshkent hokimi Sulton Mahmudxon yordam berish uchun 1503 yil Sulton Ahmadxon Mo‘g‘ulistondan katta qo‘shin bilan yordamga keldi. Mo‘g‘uliston taxtiga katta o‘g‘li Mansurxonni qo‘yib, o‘zi bilan birga ikki o‘g‘li Sulton Saidxon va Bobojoq sultonlarni Toshkentga olib keldi. Zaxiriddin Muhammad Bobur “Boburnoma” asarida Sulton Saidxon bilan Toshkentda uchrashganida uni o‘n to‘rt yosh bo‘lganligini qayd etib o‘tgan [6: 96 - b]. Ikki xon va Bobur ittifoqidagi qo‘shinlar Aysi yaqinida Shayboniy sultonlar hususan Sevincho‘jaxon qo‘shini bilan bo‘lib o‘tgan jangda mag‘lubiyatga uchrashdi. Jangda ishtirok etgan Sulton Saidxon yaralanib, Aysi hokimi Shayx Boyazidga asir tushdi. Shayx Boyazid Sulton Saidxonni bir yil qamoqda saqladi. 1504 yil Shayboniyxon, unga xiyonat qilgan Farg‘onadagi Axmad Tanbal va uning aka-ukalariga qarshi yurish qilib Farg‘ona vodiysini qo‘lga kiritdi. Shayboniyxon o‘ziga xiyonat qilgan Ahmad Tanbal va uning yaqinlarini qatl etishni buyurdi [4: 245 - b].

Shayboniyxon Farg‘ona vodiysini qo‘lga kiritgach, bu yerni shayboniy sultonlarda bo‘lmish Jonibek Sultonga suyg‘ol qilib bergan. Muhammadyor ibn Arab Qatag‘an “Musaxxir al-bilod” asarida Andijon Mahmudshoh Sultonga, Aysi esa Jonibek Sultonga topshirilganligini qayd etgan [2: 88 - b]. Lekin, Muhammad Solih va Haydar mirzolarining asarlaridan Farg‘ona vodiysi to‘liq Jonibek Sultonga in‘om etilgani ma‘lum [4: 245-b; 3: 243-b]. Jonibek Sulton Shayboniyxonning amakisi Xoja Muhammad Sultonni o‘g‘li ya‘ni, amakivachchasidir [11: 142-b].

Jonibek Sulton Axsida zindonda yotgan Sulton Saidxonni Shayboniyxon yoniga jo‘natdi. Shayboniyxon yurishlardada Sulton Saidxonni o‘zi bilan birga olib yurganligini, Termiz yaqinida chopar kelib Shayboniyxonning ukasi Mahmud sulton Qunduzda vafot etganligini aytgan vaqtda uni yonida ekanligidan bilib olishimiz mumkin. Mahmud sulton tobutini ko‘rib Shayboniyxonni yuzi o‘zgartirganidan xayratlanadi. Uning qaxri qattiqligini ko‘rgan Sulton Saidxon Shayboniyxon yonida qolish juda xatarli ekanligini anglab, xizmatidagi 16 nafar odamlari bilan Samarqanddan Xutuk yo‘li orqali Mo‘g‘ulistonga qochadi [3: 261-b].

Shayboniyxondan yengilgan Sulton Mahmudxon Mo‘g‘ulistonga kelgan va Sulton Ahmadxon vafotidan so‘ng Mo‘g‘ulistonda hokimiyatni o‘z qo‘liga olgan edi. Sulton Saidxonni Mo‘g‘ulistonga kelishi, Sulton Mahmudxon hokimiyatiga xavf tug‘dirardi. Otasidan qolgan taxtga davogar bo‘lishidan cho‘chib Sulton Mahmudxon Sulton Saidxonga qarshi kurashadi. Jangda engilgan Sulton Saidxon qirg‘izlarga boshchilik qilayotgan ukasi Sulton Halil yoniga boradi.

1504 – 1509 yillarda Mo‘g‘ulistonda Mo‘g‘ul xonlari va shahzodalar o‘rtasida janglar nixoyatda kuchayib ketdi. Janglarda mag‘lub bo‘lgan Sulton Mahmudxon Shayboniyxon yoniga boradi. Shayboniyxon uni qatl ettirdi. 1509-yil hokimiyatni egallagan Mansurxon ukalari Sulton

Saidxon va Sulton Halillar ustiga yurish qilidi. Aka ukalar o'rtasidagi jang Almatuda bo'lib o'tdi [3 : 262-b]. Jangda yengilgan Sulton Xalil amakisi orqasidan shayboniy sultonlar xomiyligidan umid qilib Farg'onaga qochdi. Axsida Jonibek Sulton uni tuttirib Axi daryosiga cho'ktirdi. Almatudagi mag'lubiyatdan so'ng Sulton Saidxon omon qolgan ellikka yaqin kishilar bilan Do'langa keldi. Do'landa bir guruh o'sha vaqtda Qoshg'ar hukmdori Abobakr mirzoning odamlari uni o'ldirmoqchi bo'lishdi. Ularni taqibidan qochib amakisi va ukasi ortidan Sulton Saidxon ham Farg'onaga qochdi. Mirzo Haydar o'zining "Tarixi Rashidiy" asarida ushbu voqeani quydagicha yoritadi – "Shohibekxonning tabiatini bilmagan odamgina uning marhamatiga ko'z tutishi mumkin, buning biladigan odamlar bu rejani qanchalik rad qilishmasin, o'z miyalariga singdirgan puch taxminlar tufayli undan voz kechishmadi. Menda ham ularga qarshi yuzlab e'tirozlar bor edi, chunki men Shohibekxon yonida o'tkazgan bir yil davomida uning butun xususiyatlarini, sultonlarning va amirlarining fe'l-atvorlaru niyatlarini yaxshigina o'rganib olgan edim. Uning nimalar qilgani va nimalar qilishi mumkinligi menga ayon edi. Shularni manabu odamlarga qancha tushuntirmayin, ular bunga rozi bo'lishmadi va: "Boshqa nima ham qila olamiz? Har qanday taklif – bemanilik. Bunda yaxshi narsalarga umid bog'lash mumkin. Agar muborak miyangizda boshqa biror fikr tug'ilsa, ayting, chunki barcha ishlarda sizga jon-jon deb itoat qilamiz" deyishdi" [3 : 271-b].

Sulton Saidxon Farg'onaga yo'l olganida u erda shayboniy sulton Jonibek hokimlik qilar edi. Jonibek Sulton Andijonni Shayboniyxonning ishonchli odamlaridan biri Xoja Ali bahodirga bergan, Xoja Ali baxodir Jonibek Sulton xuzurida otaliq lavozimida xizmatda edi.

1508 yil Andijon yaqinidagi Sulotkandga etib kelgan Sulton Saidxon amakisi va ukasini Shayboniy sultonlar tomonidan qatl qilinganligidan xabardor bo'ladi. Xoja Ali baxodir Sulton Saidxon va uning odamlarini tutib, Andijon arkiga qamab qo'yadi [3: 332-b].

Jonibek Sulton otdan yiqilib aqli zaif bo'lib qolgan, uni aytgan gapi qilgan ishiga mos kelmadi edi. Xoja Ali baxodir Axsiga chopar yuborib, ortidan Sulton Saidxonni Jonibek Sulton xuzuriga jo'natadi. Axsiga bir farsax qolganida Haydar Xarsuvor kelib Jonibek Sulton uni ozod qilganini va bu haqidagi farmonni Dusmuhammad Ali cho'loq olib kelayotganini aytadi [3: 334-b]. Sulton Saidxonni olib kelayotgan askarlarga Dusmuhammad Ali cho'loq Jonibek Sultondan xat olib kelib, asirni Xoja Ali bahodir xuzuriga olib borishlari kerakligini aytadi. Sulton Saidxonni askarlar Andijonga qaytarib olib kelishadi. Xatni olgan Xoja Ali bahodir Sulton Saidxon ozod qilinganligi va u qayerga xoxlasa o'sha yerga borishi mumkunligi aytadi. Oradan bir kun o'tib Axsidan Olloberdi yasovul farmon olib keladi, bu farmonda Jonibek Sulton zudlik bilan Sulton Saidxonni qatl qilish kerakligi buyurilgan edi [3: 335-b]. Xoja Ali bahodir buyruqqa bo'ysunmay Sulton Saidxonni Qoir Tegin yo'lga solib qo'yib yuboradi. Hamroxlari bilan xon yo'ldan adashib ortga qaytishga majbur bo'ldi. Andijonda Xoja Ali baxodir ularni biroz ushlab turib, ishonchli odamlari bilan birga keyiroq Qal'ai Zafarga Mirzoxon xuzuriga jo'natadi. Qal'ai Zafarda o'n sakkiz kun turib Qobulga tog'avachchasi Bobur Podshoh huzuriga ketadi. [3: 335-b]

Sulton Saidxon otasi vafotidan keyin ikki marta Shayboniylar qo'lga asir tushgan va har safar omon qolishga erishib, oxir oqibat Qobul shahriga Bobur mirzo xuzuriga qochib boradi. Akademik V.V. Bartold Sulton Saidxonni Bobur mirzo xuzuriga 1508-yili yetib kelganligini ta'kidlagan [1: 513-b]. Shayboniyxonning 1510-yili Marv shaxri yonida Eron shoxi Ismoil bilan bo'lgan jangda xalok bo'lishi, Farg'ona vodiysida ham shayboniylarga karshi kurash boshlanishiga olib keldi. Shayboniyxon qozoq dashtlariga yurishi davrida Farg'ona mulklarini Jonibek sultondan tortib olib, Toshkent hokimi bo'lgan amakisi Sevinchxo'jaxonga bergan edi. Vodiyning Sevinchxo'jaxonga berilishi Shayboniylar davlatining shimoli-sharqiy hududlaridan bo'ladigan xavfni bartaraf etishi zarur edi. Lekin Shayboniyxon xalokati natijasida Movarounnahrda chekingan shayboniy sultonlar hususan bu davrida Farg'ona vodiysini boshqargan Sevinchxo'jaxonning ham [2: 326-b] Samarkandda ekanligi vodiya qo'zg'alon boshlanishiga qulay sharoit tug'diradi. Bobur mirzoning Movarounnaxrga ehtimoliy xujumidan xavfsiragan shayboniy sultonlar 1511-yilning erta baxorida Samarkandda yig'ilgan edi.

Malumki, mo'g'ul xoni Sulton Maxmudxonning Toshkent va Shoxruxiyadagi xukmronligiga Shayboniyxon tomonidan barham berilgach, mag'lub mo'g'ul lashkarning katta qismi shayboniylar qo'shini safini to'ldirgan edi. Shayboniyxon vafot etgach, ularning bir qismi ona tomondan mo'g'ullarning ulug' xoni Yunusxonning nabirasi bo'lmish Bobur mirzo tomoniga o'tib ketadi. Bu esa shayboniy sultonlarda mo'g'ullarga nisbatan ishonchsizlik keltirib chiqaradi. Natijada ular

TARIX

mo'g'ullarni kirg'in qila boshlaydilar. Omon kolgan mo'g'ullarning katta qismi Bobur mirzo xuzuriga, yana bir qismi esa o'z oilalari joylashgan Farg'ona vodiysiga qochib borishadi. Shayboniy sulton Jonibekning ruxsati bilan Farg'ona vodiysiga qaytishga erishgan mo'g'ullarning yirik amirlaridan biri Said Muhammad mirzo keyinchalik vodiydagi shayboniylarga qarshi kurashga raxbarlik qiladi [3: 317-b]. Qo'zgonchilar, bu vaqtda Xisorga yurish kilishga tayyorlanayotgan Bobur mirzoga yordam so'rab murojaat qidadilar. Haydar mirzo Farg'onadan kelgan xabarning mazmunini ham keltirib o'tgan: "Farg'ona viloyati o'zbeklardan tamoman ozod bo'ldi va sizning yxtiyoringizga o'tdi, bu o'zbeklar ishining barham topgani va Movarounnaxrning ozod bo'lishining boshlanishidir. Shu jixatdan siz nima desangiz biz bajaramiz"[3: 355-b].

Bobur mirzo esa o'z asarida Farg'ona vodiysidagi shayboniylarga qarshi ko'tarilgan g'alayon xaqida so'z yuritar ekan, unda mo'g'ullarning ishtirokiga e'tibor qaratmaydi. "Shox Ismoil Shayboniyxonni Marvda olg'onda Kunduzgakim, o'ttum, - deb yozadi Bobur mirzo, - Andijon viloyati mening sari boqib, ba'zi dorug'alarni kavlab, ba'zi erlarni berkitib, manga kishi yubordilar. Men Sulton Saidxonga bori navkarlarimni topshurub, ko'mak qo'shub, zodu bud Andijon viloyatini bag'ishlab, xon kilib yubordim" [5: 180-b]. Garchi Bobur mirzo mo'g'ullar haqida fikr bildirmasa-da, mo'g'ul xoni Sulton Saidxonni yordamchi qo'shinga raxbar sifatida Farg'ona vodiysiga xon qilib yuborishining sabablari bir tomondan mo'g'ullarning vodiydagi g'alayonlarga raxbarlik qilgani bilan bog'lik bo'lsa kerak.

Bu vaqtda Boburiy qo'shinining kattagina qismini ham mo'g'ullar tashkil etar va mazkur sharoitda mo'g'ul xonzodasi Sulton Saidxonning xizmatda ekanligi ma'lum bir siyosiy beqarorlikka sabab bo'layotgan edi [3: 358-b]. Bobur mirzo Sulton Saidxonni Farg'ona vodiysiga yordamga jo'natishga qaror qilishining ikkinchi sababini shu bilan ham qo'shimcha izohlash mumkin. Bu qaror bilan Bobur mirzo shayboniylar lashkarining e'tiborini Farg'ona vodiysiga tortishga erishadi. Shuningdek, o'z qo'shinidagi barqarorlikni ham saqlab qola bildi.

Haydar mirzoning ta'kidlashicha, Sulton Saidxon 1511-yilning 13-may kuni Bobur mirzodan ajralib, Farg'ona vodiysi tomon yo'lga chiqqan. Bundan ko'rinadiki, Farg'ona vodiysida shayboniylarga qarshi xarakat 1511-yilning mart-aprel oylaridan boshlangan va ma'lum bir natijalarga erishgan edi. Sulton Saidxonning yetib kelishi bilan esa butun vodiya uning xukmronligi o'rnatiladi. V.V.Bartold ham Sulton Saidxon 1511-yili Bobur mirzo tomonidan Farg'ona vodiysiga jo'natilganligini ta'kidlagan [1: 512-b].

Ma'lumki, 1511-yilning mart-aprel oylarida Bobur mirzo ham Xisor tomonga yurish boshlaydi [3: 359-b]. Bobur mirzoning aynan shu yurishi Farg'onadagi harakatning boshlanishiga turtki bo'lgan bo'lsa, ajab emas. Garchi, Hofiz Tanish Buxoriy, Muhammadyor ibn Arab Katag'anlar o'z asarlarida bu xaqida qayd etmasalar-da [2: 326], Haydar mirzoning talqiniga ko'ra, Bobur mirzoning mazkur yurishi natijasiz tugab, u yana ortiga qaytgan [3: 354-b]. Natijada shayboniylar ham o'z kuchlarini uchga bo'ladilar. Hamza Sulton, Maxdi Sulton va Shayboniyxonning o'g'li Temur Sultonlar boshchiligidagi lashkar Xisorga Bobur mirzoga qarshi yurish boshlaydi, Ubaydullaxon esa Qarshi shahrida qolib, Movarounnaxr markazini janubdan himoya qilishga qaror qiladi. Sevinchxo'jaxon ham bir necha shayboniy sultonlar bilan Farg'ona vodiysini qaytarib olish uchun kurash boshlaydi. Shayboniylar lashkari dastlab Sirdaryoning shimoliy qismini zabt etishga qaror qiladi.

Bu Sirdaryoning shimolida joylashgan Aysi qal'asining ma'muriy va harbiy jixatdan mavqeyi bilan bog'liq bo'lsa kerak, chunki Shayboniyxon davrida Aysi shahrining yana vodiyni ma'muriy markazi sifatida ahamiyati ortib borgan. Tarixiy manbalarda Jonibek Sulton Farg'ona vodiysini Aysi shaxridan turib boshkarganligi qayd etilgan [2: 91-b]. Bu vaqtda u o'z ma'muriy markazining mudofaa qobilyatini mustahkamlash choralari ko'rganligi ham tabiiy, albatta. Shuning uchun ham Sevinchxo'jaxon vodiydagi mulkining markazi bo'lmish Axsini tezroq qo'lga kiritishni maqsad qilgan.

Shayboniylar dastlab Sirdaryoning shimoliy qismida joylashgan qal'alardan Kosonni egallashga qaror qiladilar. Ularning lashkari Koson qal'asini xujum bilan egallay olmagach, qamal qilishga kirishadi. Sulton Ali mirzo va Tubra nuyag'ut boshchiligidagi qal'a ximoyachilari mardanavor kurash olib boradilar. Sulton Saidxonning qal'adagilarni qo'llab quvvatlash borasidagi xarakatlari ham oz bo'lsada, o'z samarasini beradi. "Koson qal'asining axvoli xaqidagi xabar xonga etgach, - deb yozadi Haydar mirzo, Koson tog'lariga barcha lashkarboshilarini jo'natdi. Garchi ular

o'zbeklarni qo'rqitish darajasidagi kuch-qudratga ega bo'lmasalarda, dushman lashkarlarining ayrim qanotlariga xujum qilish bilan ularni tashvishga soldilar va Koson xalqi bundan ancha ruxlandi" [3: 364-b]. Lekin shunga qaramay shayboniylar qo'shini qal'ani egallash uchun tinimsiz xujum qilib turadilar. Jang taqdirini esa Sevinchxo'jaxon boshliq shayboniy lashkarlari qal'ani egallash uchun ko'rgan tadbirlari hal qiladi. Manbalarda xujum qiluvchi tomon Koson qal'asi devorlari ostini teshib o'tganliklari, narvon orqali devor ustiga chiqib olganliklari ximoyachilarning qarshiligini to'xtashiga sabab bo'lganligi aytiladi. Shundan so'ng ximoyachilar qal'ani tashlab chiqqanlar. Bizningcha, qal'ani topshirilishiga Farg'ona vodiysining sharqida bo'layotgan voqealar ham katta ta'sir ko'rsatgan.

Koson uchun shiddatli janglar ketayotgan vaqtda Farg'ona vodiysining sharqiy qismiga Qoshg'ar hokimi Abobakr mirzo ham bostirib kirdi. Bu uning Farg'ona vodiysini egallash maqsadidagi ikkinchi urinishi bo'lib, birinchisi Umarshayx mirzo vafot etgan vaqtda **bo'lib** o'tgan edi [3: 363-b]. Barcha kuchlarning shayboniylarga qarshi jo'natilganidan samarali foydalangan Abobakr mirzo qiyinchiliksiz O'zgand, O'sh va Modu qal'alarini qo'lga kiritadi. Haydar mirzo Abobakr mirzoni atigi ikki-uch ming kishilik qo'shin bilan kelganligini qayd etgan [3: 364-b]. Lekin bu ma'lumot biroz shubxali. Chunki, uchta muxim qal'ani egallanganligi, shuningdek, Haydar mirzoning o'zi ham keyinchalik asir olingan qoshg'arliklarni sonini uch mingga yaqin ekanligi xaqidagi ma'lumot qoldirganligi shundan dalolat beradi.

Vodiy sharqidagi uchta qal'ani egallab olgan Qoshg'ar qo'shini Andijon shahrini ham zabt etish uchun yurish boshlaydi. Andijondan 3-4 kilometr masofa narida to'xtagan qoshg'arliklar qal'ani xujum bilan egallash uchun jiddiy tayyorgarlik ko'radilar. Sulton Saidxon ham zudlik bilan Kosondagi lashkarini ortga qaytarishga qaror qiladi. Lekin shunga qaramay Abobakr mirzoning g'alabalari va Andijonni egallash uchun jiddiy tayyorgarlik ko'rayotganligi vodiy axolisi hamda Sulton Saidxonning saroyida ham katta vaxima tug'diradi. Haydar mirzo Qoshg'ar qo'shinining mukammal qurollanganligini bayon qilarkan, quyidagilarga aloxida to'xtaladi: "Andijonday yirik qal'ani ikki-uch ming kishilik lashkar bilan olish mumkin bo'lmagani bois, uni egallash uchun avval manjanik (toshotar kuro), narvon singari asboblarni xozirladi. Buning xabari Sulton Saidxonga yetgach, uni hamda Andijon axolisini qattiq vaxima chulg'adi" [3: 364-b].

Lekin, Koson uchun janglarda katnashgan qo'shinning Andijon himoyasi uchun yetib kelishi vaziyatni o'zgartiradi. Yordamga yetib kelgan kuchlarning ta'siri shunchalik katta bo'ladiki, Farg'ona lashkari Andijon qal'asini himoya qilish uchun shahar tashqarisiga chiqishga jur'at etadi. Andijon shahri yaqinidagi Tutluq mavzeyida bo'lgan jangda Qoshg'ar lashkarlari to'liq tor-mor keltiriladi. O'sh, O'zgand shaharlari va Modu qal'asi ham Abobakr mirzo bosqinidan ozod qilinadi. Aynan shu g'alaba Farg'ona vodiysidagi siyosiy va xarbiy vaziyatga katta ta'sir qildi.

Koson qal'asini egallagan Sevinchxo'jaxon lashkarlari o'z yurishlarini davom ettirishga jur'at etmaydilar. Tutluqdagi g'alabadan keyin Sulton Saidxonning o'zi ham lashkarning asosiy qismi bilan shayboniylar qo'shini turgan Kosonga yaqin bo'lgan Aysi qal'asiga borib joylashadi. Haydar mirzo ham "Tarixi Rashidiy"da Sulton Saidxon Andijonda Said Muhammad mirzoni qoldirib, o'zi Aysi shaxriga jo'naganligini ta'kidlagan [3: 383-b]. Ko'p o'tmay Bobur mirzo tomonidan Xisorda shayboniy sultonlar lashkarining mag'lub etilganligi haqidagi xabar yetib keladi. Ushbu xabar ta'sirida vodiydagi Sevinchxo'jaxon qo'shini Toshkentni qaytarib olish uchun shimolga harakatlanishga qaror qiladi. Natijada Farg'ona vodiysida shayboniylar hukmronligiga vaqtinchalik chek qo'yilib, hokimiyat 1511-yilning yoziga kelib to'liq Sulton Saidxon qo'lga o'tadi.

Farg'onada tashkil topgan Sulton Saidxon davlati Samarqand hukmdori Bobur mirzoning oliy hokimiyatini tan olgan edi. Haydar mirzo ham Sulton Saidxon Farg'ona vodiysida mustahkamlanib olgach, vodiydagi shayboniylarga qarshi kurashning tashkilotchisi Said Muhammad mirzoni Samarqandga Bobur mirzo huzuriga elchi qilib yuborganligini qayd etgan. Muallifning so'ziga qaraganda elchilik 1511-1512 yillarning qish faslida amalga oshgan bo'lib, unda muhim davlat ishlari hal etilgan. Bu davlat ishlarining asosiysi Shayboniylarga qarshi birgalikda kurashni davom ettirish masalasi ekanligini mulohaza qilish mumkin. Bobur mirzo ham o'z asari "Boburnoma"da bu elchilik haqida eslab o'tadi [5: 13-b].

1512-yilning bahorida shayboniy sultonlar Buxoro va Toshkent shaharlari tomon yurish boshlaydilar. Bobur mirzo o'zi qo'shinning bir qismi bilan Buxoro tomon yo'lga chiqarkan, amir Qosim ko'hbur rahbarligidagi yana bir lashkarni Toshkentni himoya qilish uchun jo'natadi. Lekin,

TARIX

Buxoro shahrining g'arbidagi Ko'li Malik jangida Bobur mirzo qo'shini to'liq mag'lubiyatga uchraydi. Bobur mirzo dastlab Samarqandga, u yerdan esa Hisorga chekinishga qaror qiladi. Tarixiy manbalarda bu voqealarda Farg'ona vodiysi hokimi Sulton Saidxonning qay darajada ishtirok etganligi xususida ma'lumotlar mavjud emas. Toshkent shahri aholisining amir Qosim ko'hbur rahbarligida olib borgan mudofaa janglari batafsil hikoya qilgan "Tarixiy Rashidiy" asarining muallifi Haydar mirzo shahar himoyachilariga Sulton Saidxon tomonidan yordam berilganligi haqida ma'lumot bermaydi. Bundan ko'rinadi-ki, Sulton Saidxon ushbu voqealarni kuzatish bilan cheklangan. Bu esa uning eng katta xatosi bo'lib, keyinchalik o'z davlatini yemirilishiga ham olib kelgan. Toshkent himoyachilari noilojlikdan shaharni tashlab chiqib, Farg'ona vodiysiga chekinishadi. Ular Sulton Saidxon saroyida uzoq qolmasdan, Hisorda o'z kuchlarini qaytadan jamlayotgan Bobur mirzo huzuriga borishni ma'qul ko'rishgan.

Toshkentni egallagan Sevinchxojaxon o'z yurishlarini Farg'ona vodiysi tomon davom ettirishi kutilgan edi. Lekin ba'zi voqealar bunga imkon bermagan. Birinchidan, Bobur mirzo tomonidan Sayram shahri hokimi etib tayinlangan amir Kattabek 1513-yilning bahoriga qadar qal'ani shayboniylarga topshirmay, o'z qo'lida saqlab qoladi [3: 389-b]. Garchi Sevinchxoja boshliq shayboniy sultonlar Toshkent shahrini qo'lga kiritgan bo'lsalar-da, o'z ortlarida Sayramni qoldirgan holda vodiya bostirib kirishlari amri mahol edi. Ikkinchidan, bu vaqtda Hisorda o'zini anchagina tiklab olgan Bobur mirzo, Shoh Ismoil yuborgan yordamga tayanib yana bir bor shayboniylarga qarshi yurish boshlashi kutilayotgan edi. Bunday sharoitda Toshkentni zabt etgan shayboniylar qo'shini vaziyatni qanday rivojlanishini kutishga majbur bo'ldi.

Bobur mirzo lashkarining eronlik sarkarda amir Najm soniy qo'shini bilan birgalikdagi yurishiga qarshi kurashgan shayboniy sultonlar safida Toshkent shahrini zabt etgan Sevinchxojaxon nomi qayd etilmaydi. Bu esa boshqa tarixiy manbalarda keltirilgan bo'lsa-da, "Tarixiy Rashidiy"da keltirilgan ma'lumot asosli ekanligini ko'rsatadi.[3: 383-b] ya'ni Haydar mirzo bu vaqtda Sulton Saidxon Sevinchxojaxon ustiga yurish qilganligini to'g'ri qayd etgan bo'lib chiqadi.

Sulton Saidxon Toshkentni egallagan shayboniylar qo'shinining to'xtab qolganligidan dadillanganligi sababli hamda Bobur mirzoning talabiga ko'ra Shayboniylarga qarshi yurish boshlagan. Bobur mirzo Hisorda turgan vaqtda ham Sulton Saidxon bilan elchilar almashinib turganligi manbalarda qayd etilgan. Shu sababli Farg'ona qo'shinining shayboniylarga qarshi yurishini o'zaro kelishib amalga oshirilgan deyish mumkin.

"Tarixiy Rashidiy"da yozilishicha, Sulton Saidxon lashkari bilan Sevinchxojaxon qo'shini o'rtasidagi jang Biskand mavzeyida bo'lib o'tgan [3: 383-b]. Bu hozirgi Toshkent viloyati xududida joylashgan Piskent shahri bo'lishi kerak. Chunki, o'sha davr tarixiy manbalaridan biri "Boburnoma"ning turli nusxalarida bu mavzening nomi Piskent va Beshkent, tarjimalarida esa Biskand tarzida ham keltirilganligi ma'lum [5: 88-b]. Shuningdek, Biskand mavzei ham jang bo'lib o'tgan xududga mantiqan to'g'ri keladi. Bunday holatda Sulton Saidxon Toshkent vohasiga dovon orqali emas, balki Xo'jand shahri orqali kirib borganligi haqida xulosa qilishimiz mumkin.

Biskand jangida Sevinchxojaxon boshliq shayboniylar g'alaba qozonadilar. Jangda yaralangan Sulton Saidxon o'z qo'shini bilan vodiya qaytadi va Bobur mirzo tomonidan olib borilayotgan janglarning natijasini kutishga majbur bo'ladi. Biskand jangi 1512-yilning sentyabr oyida yoki undan biroz avval bo'lib o'tgan. Chunki aynan shu sanada Sulton Saidxon huzuriga kelgan Haydar mirzo uning Biskand jangidan qaytib kelganligini ta'kidlagan edi.[3: 386-b]

Sevinchxojaxon ham Sulton Saidxonni ta'qib etib vodiya bostirib kirmaydi. Bunga yuqorida ta'kidlaganimizdek, Sayramni hamon zabt etilmaganligi va Bobur mirzoni Qarshi vohasidagi jangovar harakatlari sabab bo'lgan bo'lishi kerak.

1512-yilning 12-noyabr kuni esa Bobur mirzo va eronlik sarkarda Najm soniy lashkari G'ijduvon shahri yonida shayboniylar tomonidan to'la mag'lub etiladi [2:126-b]. Aynan mana shu mag'lubiyat Farg'ona vodiysidagi Sulton Saidxon davlati taqdirini ham belgilab beradi. G'ijduvondan yana Hisorga chekingan Bobur mirzo, ko'p o'tmay Kobulga qaytib ketadi. Bu esa uning Movarounnahrda butunlay voz kechganligini bildirar edi.

Bunday vaziyatda Sulton Saidxon imkon qadar vodiydagi o'z davlatini saqlab qolishga intildi. Unga tashqi siyosiy vaziyat ham bir muncha qo'l kelganligini ta'kidlash joiz. Shoh Ismoilning amir Najm soniy halokati uchun qasos olishidan cho'chigan shayboniylar o'z lashkarlarining asosiy qismini Eron bilan chegaralarda saqlashga majbur bo'lishdi. Shuningdek, 1513-yilning bahoriga

qadar Sayramni o'z qo'lida saqlab turgan amir Kattabek uni shayboniylarga emas, balki ularning ashaddiy raqibi qozoq xoni Qosimxonga topshirdi [3: 391-b]. Natijada qozoqlar shayboniylarning Turkiston va Toshkentdagi mulklariga jiddiy xavf sola boshladilar.

Lekin bundan avval, ya'ni Bobur mirzoning mag'lubiyatidan keyin Sevinchxojaxon Farg'ona vodiysiga yurish boshlaydi. Haydar mirzo Sevinchxojaxonning bu yurishi Biskand jangidan uch oy o'tgach sodir bo'lganligini ta'kidlaganidan kelib chiqsak, mazkur yurishga 1512-yilning noyabr oyining oxiri va dekabr oyi sanasini belgilashimiz mumkin. Sevinchxojaxonning bu harbiy yurishi o'z nihoyasiga etmaydi. Bunga ko'proq Sulton Saidxon tomonidan amalga oshirilgan mudofaa rejasi sabab bo'lgan. U Axsida Mir G'o'ri Barlos, Marg'ilonda Mir Doim Ali, Andijonda Said Muhammad boshchiligidagi qo'shin qoldirib, o'zi Andijon shimolidagi tog'larga chekinadi [3: 388, 389-b]. Qish boshlanayotgan hamda shimoldagi vaziyatning keskinligi saqlanib turgan bir vaqtda vodiy shaharlarini qamal qilishni maqsadga muvofiq emas deb topgan Sevinchxojaxon yurishni to'xtatib, qaytib ketishga majbur bo'ladi.

Bundan foydalangan Sulton Saidxon ham hujumkor siyosat yuritishga ham jazm etdi. U 1513-yilning bahorida Toshkent viloyatining Ohongaron tumaniga hujum qiladi. Farg'ona qo'shini bir necha mayda janglardagi g'alabalarga erishadi. Haydar mirzo ushbu yurishda shaxsan o'zi ishtirok etganligini ta'kidlab, janglarda Sulton Saidxonning alohida qahramonliklar ko'rsatganligini ham qayd etgan [3: 390-b]. Farg'ona qo'shini ham Toshkentga borishga jur'at etmay, katta o'ljalalar bilan vodiya qaytib ketgan.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, 1513-yilning bahorida Sayramga ega bo'lib olgan qozoq xoni Qosimxon, biroz vaqt o'tgach Sayramni o'ziga in'om etgan amir Kattabekning iltimosiga ko'ra Toshkent shahri tomon ham yurish boshlaydi. Garchi u Toshkent shahrini zabt etmagan bo'lsa ham Sevinchxojaxonni bir muddat qamal qilib, atrofni talon-taroj qilgach, qozoq dashtlari tomon qaytadi.

Qosimxonning Toshkent yurishidan xabar topgan Sulton Saidxon yana bir bor Sevinchxojaxon ustiga yurish boshlaydi. Farg'ona qo'shini Toshkent vohasi va Farg'ona vodiysi o'rtasidagi Kandirlik dovoniga yetib kelgan vaqtda Qosimxonning qaytib ketganligi haqida xabar etib keladi. Natijada Sulton Saidxon ham yurishni to'xtatishga qaror qiladi.

1513-yilning yozida Sulton Saidxon Farg'ona vodiysi qal'alarini mustahkamlab, o'zi Mo'g'uliston orqali Qosimxon huzuriga yo'l oladi. Akademik V.V.Bartold Qosimxon va Sulton Saidxonning uchrashuvi 1513-yilning kuzida Chu daryosi bo'yida bo'lib o'tganligini ta'kidlagan. Lekin uning Qosimxon bilan olib borgan muzokaralari natijasiz tugaydi. Qozoq xoni shayboniylarga qarshi yurish qilishga rozilik bermaydi. Bu haqida Haydar mirzo quyidagilarni bayon qiladi: "Yoz oxirlagan edi. Qosimxonning buyrug'i bilan qozoqlar qishlovga ko'chishdi. "Hozir Shaybonga (bu yerda shayboniy sulton Sevinchxojaxon nazarda tutilgan) qarshi yurish qilish qiyin. Hozirgi kunda odamlar qishning g'amini yeganlari ma'qul. Bu paytda lashkar to'planmaydi" dedi Qosimxon. Shu taxlit u muloyimlik bilan yurishni rad etdi. Ammo Qosimxon xonning hurmatini behad joyiga qo'yib kuzatdi va tug'ilib o'sgan makoniga ko'chdi. Xon uning yonidan mamnun holda qaytdi va Andijonga ketdi. Saroy olimlaridan biri bu voqeaga "Oshtin qozoq" ("Qozoqlar bilan sulh") so'zlariga tarix tuzdi, o'sha so'zdagi harflar yig'indisi 919 (1513-1514) yilni anglatadi" [3: 395-b].

Qosimxon yordam berishni rad etgach, Sulton Saidxon shayboniy sultonlar qarshiligini yengishga bo'lgan ishonchini butkul yo'qotadi. 1514-yilning aprel-may oylarida Toshkent hokimi Sevinchxojaxon boshchiligidagi shayboniylar lashkari Farg'ona vodiysi tomon yurish boshlaydi. Sulton Saidxon esa qarshilik ko'rsatishdan voz kechib, vodiyni jangsiz tark etadi. Qoshg'arga chekingan Sulton Saidxon u erda Saidiya davlatiga asos soladi.

AMALIY

Biz Farg'ona vodiysida Shayboniylar va Sulton Saidxon kurashini ikki bosqichga bo'lib o'rganish zarur, deb o'ylaymiz. Birinchi bosqich 1503 – 1508 yillarni o'z ichiga olgan. 1503 yili Shayboniyxon Ahmad Tanbalga yordam berish maqsadida mo'g'ul xonlari Sulton Mahmudxon, Ahmadxon va temuriy hukmdor Bobur mirzolarga qarshi yurish boshlagan. Bu yurishda Sulton Ahmadxon bilan birga Mo'g'ulistondan kelgan ikki o'g'li Sulton Saidxon va Bobojoq sultonlar ham qatnashgan. Ittifoqchilar tor-mor keltirilgan jangda asir tushgan Sulton Saidxonni Shayboniyxon Samarqandga olib ketdi. 1505-yili Shayboniyxon Xorazmni egallash uchun yurish boshlaganda, Sulton Saidxon asirlikdan qochib Mo'g'ulistonga amakisi Sulton Mahmudxon xuzuriga boradi. Amakisi bilan kelisha olmay undan qochib ukasi Sulton Xali yoniga boradi. Sulton Xalil va Sulton

TARIX

Saidxonlarga qarshi akasi Mansurxon urish qilib ularni engadi. Ilojsiz qolgan Sulton Saidxon yana Farg'ona vodiysiga qaytishga majbur bo'ladi. Farg'ona vodiysida hokimlik qilayotgan shayboniy sulton Jonibek Sulton Saidxonni asir oladi. Farg'onada asirlikdan qutilib, Bobur mirzo huzuriga boradi.

Ikkinchi bosqich esa 1509–1514 yillarda bo'lib o'tgan. Shayboniyxon xalokatidan so'ng o'zbek sultonlaridan Sevinchxojaxonning Farg'onadagi hukmronligi tugatilib, Said Muhammad mirzo boshchiligidagi amirlar shayboniylarga qarshi kurashadi. Qo'zgonchilar, bu vaqtda Xisorga yurish qilishga tayyorlanayotgan Bobur mirzoga yordam so'rab murojaat qidadilar. Bobur mirzo Farg'onaga hokimiyatni egallash uchun Sulton Saidxonni yuboradi.

Biz quyida yuqorida ko'rib chiqilgan bosqichlarda yuz bergan tarixiy jarayonlarni tahlil qilishga harakat qildik.

NATIJA

Sulton Saidxon otasi vafotidan keyin ikki marta Shayboniylar qo'liga asir tushgan va har safar omon qolishga erishib, oxir oqibat Qobul shahriga Bobur mirzo xuzuriga qochib boradi. Bobur mirzo yordamida Farg'onada o'z xukmronligini o'rnatdi. Farg'onadagi mo'g'ul qo'shiniga boshchilik qilib shayboniy sultonlar hususan Sevinchxojaxonga qarshi 1511-1514 yillarda kurash olib bordi. G'ijdivondagi Bobur mirzon shayboniylardan yengilishi Sulton Saidxonni ham Farg'onadagi hokimiyatini xavf ostida qoldirdi. Qozoq sultoni Qosimxondan yordam olish uchun olib borgan elchilik aloqalari samarasiz yakunlandi. Sulton Saidxonning qo'shini Sevinchxojaxonning qo'shinidan bir necha barobar kamligi, kuchlar teng emasligi Sulton Saidxonni Mo'g'ulistonga ketishiga sabab bo'ldi.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Sulton Saidxon shayboniy sultonlar bilan kurashi 1503-yili boshlanib 1514-yilga qadar davom etganini ko'rishimiz mumkin. Yuqorida aytilgan bosqichlarning ikkinchisida Sulton Saidxon shayboniylardan Sevinchxojaxon bilan Farg'ona vodiysida kurash olib borganligini takidlamochimiz.

1511-yili Farg'ona vodiysida Shayboniylarga qarshi kurash natijasida tashkil topgan Sulton Saidxon davlati 1514-yilga qadar, ya'ni to'liq uch yil o'z mavjudligini saqlab turdi. Uning tashkil topishi Shayboniyxonning halokati va Bobur mirzoning Movarounnahrni shayboniylardan qaytarib olish harakatlari bilan bog'liq edi. Bu davlatning halokati ham Bobur mirzoning G'ijdivondagi mag'lubiyati natijasida yuzaga keldi. Garchi Sulton Saidxonning Farg'ona davlati Bobur mirzo Movarounnahrni tark etganidan keyin ham yana ikki yil yashagan bo'lsa-da, bu asosan tashqi siyosiy vaziyat bilan bog'liq edi. Shayboniylar davlatiga shimoldan qozoq xoni Qosimxonning, janubdan Eron shohi Ismoilning ta'sirini yo'qolib borishi Farg'ona vodiysini ham shayboniylar davlati tarkibiga tinch yo'l bilan kirishiga olib keldi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Бартольд В.В. Очерк истории Семиречья - Фрунзе: Киргизгосиздат. 1943.
2. Муҳаммадёр ибн Араб Катаган. Мусаххир ал-биллод /Форс тилидан таржима, изоҳдар ва кўрсаткичлар муаллифлари: Исмоил Бекжонов, Дилором Сангилова - Т.: Янги аср авлоди. 2009.
3. Мирзо Муҳаммад Хайдар. Тарих-и Рашиди / Введение, перевод с персидского А. Урунбаева, Р.П. Джал иловой, Л.М. Епифановой, примечания и указатели Р.П. Джалиловой и Л.М. Епифановой - Т.: Фан. 1996.С. Муҳаммад Хайдар Мирзо Тарихи Рашидий/ Суз боши ва изоҳяр муаллифи ҳамда таржимонлар В. Раҳмонов ва Я. Эгамова - Т.: Шарк. 2010, Б, 357.
4. Муҳаммад Солиҳ. Шйбонийнома / Таҳрир ҳаяти А. Қаюмов ба бошқалар; Нашрга тайёрловчи ва сўз боши муаллифи Э. Шодиев. – Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989.
5. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. / Нашрга тайёрловчи П. Шамсиев. - Т.: Юлдузча. 1989.
6. Хофиз Таниш ал-Бухорий. Абдулланомал / Форс тилидан С. Мирзаев таржимаси, илмий муҳаррир, нашрга тайёрловчи, сўз боши ва изоҳдар муаллифи академик Б. Аҳмедов -Т.: Шарк. 1999.
7. Азимжонова С.Қ. К истории Ферганы второй пол. XV в. Изд-во АН УзССР. Ташкент, 1962; Она же. Государство Бобура в Кабуле и в Индии. М.: Наука, 1977.
8. Аҳмедов Б. Тарихдан сабоқлар. – Т.: Ўқитувчи, 1994. – 430 б.
9. Аҳмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари. – Т.: Ўқитувчи, 2001. – 199 б.
10. Замонов А. Бухоро хонлигида қўшин тузилиши ва ҳарбий бошқарув. – Т.: ВАОЗ, 2018. – 208 б.
11. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. / Нашрга тайёрловчи П. Шамсиев. – Т.: Юлдузча, 1989. – 367 б.
12. История народов Узбекистана. Т.2 / под пед. С.В.Бахрушина. – Т.: АН УзССР, 1947. – 459 б.
13. История Узбекистана (XVI-первая половина XIX в). Ответ редактор Д.А.Алимова. – Т.: Фан, 2012. – С.

20 – 84.

14. Камолиддин Биноий – Шайбонийнома / Ўзбекистон тарихи хрестоматияси. XVI-XIX асрлар – Т.: Fan va texnologiya, 2014. – Б. 7 – 12.
15. Нишонов А. Султон Саидхон ҳукмронлиги даврида Фарғона давлати // ФарДУ илмий хабарлари. 2018. – № 2. – Б. 50 – 53.
16. Сайфиддин Ж. Бобирнинг Фарғона давлати. – Т.: Фан, 1995. – 148 б.
17. Юсупова Д. Фарғона водийсининг XVI-XVIII асрлар даври тарихига оид қўлёзма асарлари // Фарғона водийси янги тадқиқотларда Республика илмий анжуман материаллари. 2012. – Б. 122 – 125.
18. Branko Soucek, Svat Soucek. A history of inner Asia. Cambridge University press, 2000. – P. 337.
19. Rene Grousset. The Empire of the Steppes a History of Cental Asia / Translated from the France by Naomi Walford. Retgerts university press. New Jersey, 1970. – P. 653.